

ULASAN BUKU

Islamic Economics, Banking and Finance: Concepts and Critical Issues

Asmak Ab Rahman, Wan Marhaini Wan Ahmad dan Shamsiah Mohamad (Eds.), Kuala Lumpur, Pearson, 2014. 169 halaman

Ahmad Hidayat Buang¹

Buku ini mengandungi 10 artikel yang ditulis oleh sekumpulan pensyarah dan penyelidik dalam bidang muamalat Islam. Secara umumnya artikel-artikel di dalam buku ini membincangkan pelbagai isu semasa kewangan dan ekonomi Islam dari sudut pandangan Syariah. Sungguhpun demikian ia cuba untuk menggabungkan isi perbincangan Syariah dengan data-data empirikal dan teori-teori ekonomi dan sosial yang lain semasa melakukan analisis kepada isu-isu yang dibahaskan. Berasaskan kepada tajuk, artikel-artikel dalam buku ini boleh dikategorikan kepada empat iaitu (1) teori ekonomi moden dan aplikasinya dalam muamalat Islam, (2) aplikasi kontrak muamalat Islam dalam sistem kewangan moden, (3) analisis sistem kewangan Islam dari perspektif pengguna dan pengurusan bank dan (4) fatwa dan muamalat.

Dalam kategori pertama, artikel yang ditulis oleh Mohd Fauzi Abu Hussin et.al. dan Norzuraida Hasan et.al. cuba melihat teori agihan kekayaan dan peranan sekuriti makanan dari perspektif Syariah. Sungguhpun demikian terdapat perbezaan antara kedua-dua artikel tersebut di mana perbincangan mengenai teori agihan kekayaan bersungguh-sungguh menyatakan perbezaan

¹ Professor, Department of Shariah & Law, Academy of Islamic Studies, University of Malaya, Kuala Lumpur, ahidayat@um.edu.my.

antara nilai-nilai Islam dan teori barat. Mohd Fauzi Abu Hussin et.al. sambil bersetuju dengan beberapa tujuan dan fungsi pembangunan dan agihan ekonomi barat kritikan diberikan secara *intrinsic* bahawa teori berkenaan tidak mempunyai penekanan kepada nilai spiritual dan keagamaan serta kebajikan manusia secara lebih holistik melalui mekanisme atau prinsip *maqāṣid*. Mengikut penulis terdapat tiga nilai yang tidak diberi perhatian oleh barat iaitu keimanan, keadilan dan ihsan. Namun begitu nampaknya penulis hanya membincangkan konsep keimanan dan keadilan, tetapi menjelaskan apakah yang dimaksudkan dengan ihsan. Sungguhpun demikian penulis berpendapat bahawa terdapat persamaan di antara prinsip *maqāṣid* dengan konsep hierarki keperluan Abraham Maslow dari aspek kebajikan manusia dan peredaran masa yang memberi kesan kepada pengembangan kedua-dua teori ini. Sebagai contoh teori Maslow yang diutarakan pada tahun 1943 mengalami perkembangan pada tahun 1970 dan dalam konteks *maqāṣid* berlaku penambahan penting oleh Qaraḍāwī iaitu *maqāṣid* kehormatan manusia. Menurut penulis mekanisme Islam dalam agihan kekayaan ialah melalui tiga cara utama iaitu Zakat, Wakaf dan sedekah. Cara-cara ini diistilahkan sebagai agihan secara voluntari dan oleh itu penulis telah mengabaikan cara-cara bukan voluntari seperti percukaian dan kontrak di mana cara-cara ini di dalam konteks masa kini adalah lebih efektif dan berkesan.

Artikel mengenai sekuriti atau bank makanan oleh Norzuraida Hasan et.al. tidak banyak menonjolkan perbezaan antara barat dan Islam, namun sebaliknya banyak menyokong inisiatif barat baik dari segi konsep mahupun mekanisme yang terlibat. Tambahan Islamis kepada konsep ini ialah makanan di dalam Islam itu perlu halal dan bersih/baik atau *ḥalālān ṭayyiban*. Begitu juga pengoperasian bank makanan tersebut berasaskan kepada prinsip-prinsip yang sedia ada di dalam Syariah seperti wakaf, sedekah, fidyah, *qurban* dan lain-lain. Penulis mencadangkan cara agihan bahan makanan ini boleh dibuat melalui *wakalah* iaitu mengagihkan makanan berkenaan kepada pihak yang memerlukan oleh seorang agen bagi mewakili pihak yang mendermakan barangan berkenaan.

Terdapat tiga artikel yang membincangkan aplikasi kontrak muamalat Islam dalam sistem kewangan moden. Tumpuan perbincangan artikel-artikel ini ialah isu-isu pelaksanaan atau pemakaian kontrak Islam di dalam produk kewangan dan perbankan yang menumpukan kepada Takaful dan pasaran modal Islam. Dalam konteks Takaful terdapat dua artikel yang membincangkan secara khusus pemakaian prinsip *tabarru'* serta *ta'āwun*. Kedua-dua artikel mempersoalkan apakah yang dimaksudkan dengan istilah *tabarru'* kerana tiada penghuraian terperinci diberikan mengenainya. Penulis-penulis kedua-dua artikel ini bersetuju bahawa prinsip *tabarru'* adalah penting bagi membolehkan operasi

Takaful dilaksanakan tanpa menjejaskan prinsip Syariah. Namun begitu yang dipersoalkan apakah prinsip kontrak Islam yang boleh dijadikan asas kepada konsep *tabarru'* ini. Artikel oleh Shamsiah Mohamed et.al. berpandangan bahawa prinsip sedekah adalah paling sesuai dijadikan asas di dalam kontrak Takaful memandangkan seseorang bebas memasukkan apa-apa syarat di dalam sedekah. Di samping itu asas *hibah bi syarat* seperti yang diamalkan sekarang tidak sesuai kerana ia boleh menyebabkan berlakunya riba, memandangkan ia melibatkan bayaran wang dengan wang. Manakala artikel oleh Kamaruzaman Nordin tidak bersetuju sedekah dijadikan asas kepada akad kontrak dengan alasan bahawa tujuan sedekah adalah untuk mendapatkan pahala semata-mata dan bukan untuk tujuan keuntungan (halaman 97). Beliau mencadangkan bahawa prinsip yang paling sesuai ialah hibah bersyarat atau *al-nahd* (iaitu suatu amalan tolong menolong bangsa Arab pada masa dahulu).

Artikel yang menyentuh pasaran modal Islam ditulis oleh Shamsiah Mohamad dan Fahimah Mohd Razif menjelaskan beberapa isu semasa yang berkaitan dengan hukum-hakam yang menyentuh tentang perjalanan atau pelaksanaan tiga produk utama pasaran modal Islam iaitu jual beli saham atau sekuriti di pasaran saham, sukuk dan Islamic REITs atau Amanah Pelaburan Hartanah Islam. Antara isu-isu utama yang diutarakan ialah status kepatuhan Syariah sekuriti yang mempunyai perniagaan atau pendapatan yang bercampur antara halal dan haram. Secara umumnya penentuan status berkenaan dibuat dengan menggunakan proses pemantauan yang berasaskan kepada kaedah kuantitatif iaitu dengan melihat kepada bentuk perniagaan sekuriti berkenaan dan kualitatif iaitu dengan melihat kepada reputasi dan kepentingan sesebuah syarikat sungguhpun terdapat elemen-elemen yang haram di dalam aktivitinya. Ini adalah berasaskan kepada realiti semasa yang tidak dapat dielakkan atau apa yang diistilahkan di dalam teori fiqh sebagai *umūm balwā*. Bagi mengukur reputasi yang bercampur ini satu tanda aras peratusan haram telah dikeluarkan oleh Suruhanjaya Sekuriti. Bagi memperkemas pemakaian tanda aras ini tanda aras nisbah kewangan atau *financial ratio benchmark* diperkenalkan pada 2012. Tanda aras yang baru ini bertujuan untuk mengukur elemen riba di dalam kunci kira-kira (*balance sheet*) sesebuah syarikat yang melihat kepada jumlah tunai berbanding aset dan jumlah hutang berbanding aset. Tanda aras aktiviti perniagaan juga turut diperkemas dengan hanya memperkenalkan dua kategori sahaja berbanding empat kategori sebelum ini. Mengikut penulis pengenalan tanda aras yang baru ini akan menyebabkan banyak syarikat yang pada asalnya patuh Syariah akan menjadi sebaliknya. Oleh yang demikian pengenalan kategori dan tanda aras baru ini adalah bagi memperkukuhkan lagi kepatuhan Syariah sekuriti-sekuriti syarikat terbabit bagi kepentingan pelabur-pelabur Islam.

Isu yang ditimbulkan secara spesifik oleh penulis dalam perkara sekuriti atau saham ini ialah persoalan apabila saham yang pada asalnya patuh Syariah namun kemudiannya tidak patuh Syariah. Perkara ini berlaku akibat daripada pengenalan garis panduan tanda aras baru yang lebih ketat seperti di atas. Persoalannya apakah perlu pelabur melupuskan pegangan saham berkenaan? Bagi mengelakkan kemudaratan kepada pelabur pihak Suruhanjaya membenarkan pelabur terus memegang saham berkenaan sekiranya harga semasa saham berkenaan di bawah harga pelaburan asal. Sekiranya harga semasa melebihi harga pelaburan asal, maka pelabur dinasihatkan agar melupuskan saham berkenaan dan lebihan dari harga pelaburan asal didermakan kepada badan kebajikan atau baitulmal. Manakala dalam perbincangan mengenai sukuk terdapat lima isu yang dianalisis iaitu (1) kesahihan *Bay' al-Dayn* di dalam jual beli sukuk, (2) percampuran asset pembawah, (3) penjualan hutang dengan diskaun, (4) akujanji untuk membeli semula aset sukuk oleh penerbit sukuk dan (5) kemudahan likuiditi dalam sukuk *musyarakah* dan *muḍārabah*. Isu-isu ini timbulkan kerana terdapat perbezaan antara fatwa-fatwa yang dikeluarkan di Malaysia dan di Timur Tengah. Penulis didapati cuba untuk menjelaskan mengapa berlaku perbezaan dan alasan-alasan ianya dibenarkan. Sebagai contoh di dalam persoalan penggunaan *Bay' al-Dayn* di dalam sukuk yang melibatkan jual beli secara BBA dan *murabahah*, kontroversi dielakkan dengan menganggap sukuk berkenaan sebagai satu bentuk harta dan bukannya wang. Di dalam perbincangan mengenai Amanah Pelaburan Hartanah Islam atau REITs kesemua isu yang dibangkitkan ialah mengenai penggunaan instrumen tidak patuh Syariah seperti insurans dan jualan hadapan serta pelaburan bangunan yang menjalankan operasi secara tidak patuh Syariah. Penyelesaian yang diberikan oleh penulis adalah sama sahaja seperti yang lain-lain produk di mana kepentingan menjalankan perniagaan secara Islam adalah mengatasi kemudaratan penggunaan instrumen ini berasaskan kepada kaedah *ḍarūrah*.

Terdapat empat artikel yang membincangkan analisis sistem kewangan Islam dari perspektif ekonomi modern. Ianya menyentuh pengurusan risiko Syariah dalam pembiayaan *tawarruq* oleh Nasrun Mohamad dan Asmak Ab Rahman, hutang di kalangan pengguna kad kredit oleh Shamsiah Mohamad et.al., pengurusan likuiditi perbankan Islam oleh Ahmad Azam et.al. dan faktor yang mempengaruhi tujuan menyertai skim Takaful Keluarga oleh Maizatulaidawati Md Husin dan Asmak Ab Rahman. Terdapat beberapa dapatan yang menarik di dalam artikel-artikel ini. Dalam artikel mengenai pengurusan risiko Syariah penulis berpendapat bahawa terdapat risiko yang tinggi dalam pembiayaan secara *tawarruq*, terutama yang melibatkan pelaksanaannya. Ini adalah kerana *tawarruq* diperkenalkan untuk mengganti *'inah*, yang mana banyak ciri-ciri *'inah* dikekalkan di dalam *tawarruq* bagi mencapai maksud

memberi pembiayaan kepada pelanggan pada masa yang sama Bank membuat keuntungan. Manakala dalam artikel hutang di kalangan pengguna kad kredit, hasil soal selidik yang diedarkan kepada 250 orang responden mendapati pengguna terbanyak kad kredit adalah daripada golongan yang berpendapatan rendah dan sederhana (71%). Namun penjelasan mengenai bentuk penggunaan kad kredit itu tidak dijelaskan dengan baik dan mempunyai sedikit kekeliruan. Sebagai contoh jadual 4.1 hanya menyenarai peratusan tujuan penggunaan kad kredit namun tidak membuat penjelasan secara tuntas apakah tujuan penggunaan yang terbanyak. Begitu juga terdapat beberapa item di dalam jadual tersebut yang kurang jelas dari segi pembahagian perbelanjaan iaitu keagamaan, *darūriyyat* dan *tahsīniyyat*. Manakala baki dua artikel mengenai likuiditi perbankan Islam dan faktor tujuan yang menyumbang kepada skim Takaful Keluarga bukanlah suatu isu yang baru ditimbulkan. Kedua-dua artikel ini hanya memperkukuhkan dapatan-dapatan yang sudah dibincangkan oleh penyelidik-penyelidik sebelum ini. Sungguhpun artikel oleh Maizatulaidawati cuba untuk mencadangkan penggunaan *Decomposed Theory of Planned Behaviour* yang diperkenalkan oleh Taylor dan Todd di dalam industri Takaful yang dikatakan masih terkebelakang berbanding dengan industri insurans konvensional.

Buku ini diakhiri dengan artikel berkenaan fatwa dalam perkara muamalat dan peranannya dalam masyarakat oleh Japar Mat Dain et.al. Artikel ini cuba untuk menganalisis fatwa-fatwa yang diterbitkan di Brunei Darussalam dari tahun 1962 – 2010 dalam perkara muamalat. Daripada kumpulan fatwa tersebut yang berjumlah sebanyak 2,241 hanya sebanyak 237 fatwa menyentuh muamalat atau sebanyak 10.6%. Perkara ini tidaklah sukar untuk dilakukan kerana kesemua fatwa-fatwa berkenaan sudah dibukukan/direkodkan. Bahagian kedua artikel berkenaan yang menyentuh peranannya dalam masyarakat. Apa yang dibentangkan ialah peranan umum fatwa, sungguhpun penulis nampaknya cuba membawa contoh-contoh dari fatwa muamalat. Pun begitu penulis tidak memberi rujukan atau alasan mengapa empat peranan itu dipilih. Peranan tersebut ialah (1) menyebarkan pengetahuan Islam kepada masyarakat, (2) memberi alternatif dalam hukum, (3) bagi membetulkan kefahaman yang salah dan (4) mengutamakan mazhab Shāfi'ī. Dalam konteks muamalat peranan yang keempat mungkin tidak relevan dalam suasana perkembangan sistem perbankan dan kewangan Islam yang semakin bersifat global.

